Aleksander PIETRASZEWSKI

EFEKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH O KIERUNKACH PRODUKCJI ZWIERZĘCEJ W MAKROREGIONIE ŚRODKOWO-ZACHODNIM W LATACH 1981 - 1985

Wstęp

W obecnych warunkach gospodarowania produkcja zwierzęca determinuje efektywność produkcji i dochodowość gospodarstw indywidualnych, a stąd i spożycie oraz akumulację. Wynika to z jej rozmiarów i udziału w strukturze produkcji końcowej i towarowej gospodarstw. Wykorzystywać zatem trzeba w większym stopniu pasze własne, wobec ograniczonych możliwości zakupu pasz przemysłowych. Nastąpiło stąd częściowe odejście gospodarstw indywidualnych od uproszczenia i specjalizacji w określonych kierunkach produkcji, stymulowanej w latach siedemdziesiątych[1] i powrót do wielokierunkowości. Celem badania było zatem stwierdzenie jak dalece proces ten objął gospodarstwa indywidualne w makroregionie środkowo-zachodnim i jak wpływa na efektywność produkcji wobec zmieniających się warunków ekonomicznych gospodarowania.

Materiały i metoda opracowania

Badania oparto na materiałach z gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość w makroregionie środkowo-zachodnim w latach 1981 - 1985[2]. Uwzględniono gospodarstwa, w których produkcja zwierzęca stanowiła ponad 60% produkcji końcowej, przy czym obszar ich przekraczał 3 ha

---

[1] **A. Pietraszewski:** Wpływ łąk i pastwisk grądowych na organizację i efektywność produkcji w gospodarstwach indywidualnych. Zeszyty Problemowe Postępu Nauk Rolniczych 1981 z. 308.

[2] Inydwidualne wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw chłopskich w makroregionie środkowo-zachodnim za lata 1981, 1982, 1983, 1984 i 1985. (Wydruki komputerowe) Warszawa, Zakład Rachunkowości Rolnej IERiGŻ Roczniki wydano odpowiednio w: 1982, 1983, 1984, 1986 i 1987 r.

użytków rolnych, w tym 2 ha gruntów ornych, a dochód spoza gospodarstwa kształtował się poniżej 33% dochodu osobistego. Pominięto też gospodarstwa drobiarskie i z drobnym inwentarzem.

Gospodarstwa badane pogrupowane zostały według kierunków produkcji oraz w celu pogłębienia analizy według użytkowania ziemi i jej jakości.

Kierunki produkcji wyznaczono strukturą produkcji końcowej w cenach bieżących i w jednostkach zbożowych, stwierdzając na ogół zgodność grupowania. W pojedynczych przypadkach przy braku zgodności uwzględniono strukturę produkcji towarowej i obsadę inwentarza.

Przy zaliczaniu gospodarstw do określonych kierunków brano pod uwagę nie udział całych gałęzi w produkcji końcowej ale produktów głównych danej gałęzi, tj. mleka, żywca wołowego, żywca wieprzowego, żywca baraniego, które są w głównej mierze przedmiotem sprzedaży i one decydują o efektywności gospodarowania przy zmieniających się warunkach ekonomicznych produkcji[3]. Do gospodarstw jednokierunkowych zaliczono gospodarstwa, w których jeden produkt główny stanowił 40 i więcej procent produkcji końcowej gospodarstwa; - do dwukierunkowych, gdy dwa produkty stanowiły powyżej 50 i więcej procent produkcji końcowej, dając pierwszeństwo temu produktowi, którego udział wahał się w granicach od 30 do 39%, a na drugim miejscu stawiając ten, którego udział wynosił od 20 do 29%. Pozostałe gospodarstwa zaliczono do jednej grupy, określając je gospodarstwami zwierzęcymi wielokierunkowymi. Łącznie wydzielono 7 grup gospodarstw, nazywając je: mleczne (M), mleczno-trzodowe (MT), trzodowo-mleczne (TM), trzodowe (T), owczarskie (O), bydła opasowego (BO) i zwierzęce wielokierunkowe (W), nazywając je przemiennie wszechstronnymi. Wyłączono gospodarstwa z bydłem opasowym, które występowały tylko w roku 1981. Liczbę badanych gospodarstw zaliczonych do poszczególnych kierunków przedstawia tabela 1.

O kierunkach produkcji zwierzęcej i jej efektywności w dużym stopniu decyduje użytkowanie ziemi i jakość gleb, warunkujące produkcję określonych pasz. Stąd badane gospodarstwa podzielono na grupy: posiadające łąki i pastwiska (ŁP), tylko łąki (Ł), tylko pastwiska (P) i bez trwałych użytków zielonych (B) i dalej różnicując je jeszcze na: posiadające gleby słabsze (GS), uprawiające ziemniaki i gleby lepsze (GL) uprawiające buraki cukrowe. Rośliny te uznano za wskaźnikowe, wyrażające jakość gleb, strukturę zasiewów i jej efektywność oraz możliwości produkcji pasz na gruntach ornych.

---

[3] Przyjęto tu kierunek produkcji w ujęciu węższym w stosunku do bydła wobec istnienia gospodarstw z opasem młodego bydła rzeźnego. Por. **Z. Wojtaszek**: "Efektywność kierunków produkcji gospodarstw indywidualnych". "Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 1965 nr 2.

Zmiany w kierunkach produkcji, organizacji gospodarstw, produkcji i jej efektywności przedstawiono stosując przyjęte w organizacji i ekonomice gospodarstw wskaźniki techniczne i kategorie ekonomiczne. Dane liczbowe w grupach są średnimi ważonymi obszarem użytków rolnych. Wyniki w ujęciu syntetycznym przedstawiają załączone tabele 1-7.

Omówienie wyników

Pod koniec lat siedemdziesiątych na terenie makroregionu środkowo-zachodniego w gospodarstwach indywidualnych przeważała produkcja zwierzęca nad roślinną, przy czym gospodarstwa stosownie do warunków wewnętrznych i polityki gospodarczej specjalizowały się w określonych kierunkach produkcji zwierzęcej. Stąd w roku 1981 mało było gospodarstw zwierzęcych wszechstronnych, przeważały gospodarstwa o dość znacznej specjalizacji, w tym głównie w chowie trzody. Gospodarstwa trzodowe i trzodowo-mleczne w badanym roku stanowiły około 50% ogółu badanych gospodarstw. Zmiana warunków zewnętrznych, w głównej mierze trudności paszowe i naturalizacja spożycia spowodowały powrót do wielokierunkowości, zwłaszcza w latach 1982-1984. Zmalała stąd w tych latach liczba gospodarstw mlecznych, a także zmniejszyła się liczba gospodarstw trzodowo-mlecznych i mleczno-trzodowych, a wzrosła gospodarstw wszechstronnych (tab. 1, kol. 1-5). Nie zmniejszyła się natomiast liczba gospodarstw trzodowych. Były one bowiem najbardziej wyspecjalizowane ze wszystkich kierunków produkcji, o opanowanej technologii produkcji, trudniejsze do zmiany kierunku ze względu na budownictwo. Co więcej, po roku 1983 ich liczba zaczęła wzrastać kosztem gospodarstw wszechstronnych i mleczno-trzodowych. Świadczyć to może o bardziej nadal sprzyjających warunkach ekonomicznych rozwoju dla gospodarstw ukierunkowanych na chów trzody niż bydła jak i wszechstronnych.

Z grupy gospodarstw mleczno-trzodowych zmieniły kierunek produkcji przede wszystkim gospodarstwa większe, o lepszych glebach, posiadające mało trwałych użytków zielonych (kol. 10-17). Zmalał przeto przeciętny obszar gospodarstw mleczno-trzodowych a wzrósł trzodowych i wszechstronnych oraz mlecznych. Jakość gleb gospodarstw poszczególnych kierunków nie uległa przy tym większym zmianom. Najlepszymi glebami dysponowały nadal gospodarstwa owczarskie, a najsłabszymi gospodarstwa dwukierunkowe mleczno-trzodowe i trzodowo-mleczne (kol. 6-9).

Zmiany w grupach gospodarstw według użytkowania ziemi były nieznaczne i dotyczyły tylko liczebności. Jakość gleb poszczególnych grup, jak i pomiędzy grupami nie uległa zmianie, podobnie jak i obszary. Słabszymi glebami dysponują nadal gospodarstwa z łąkami i pastwiskami, a lepszymi gospodarstwa bez użytków zielonych oraz tylko z pastwiskami. Większe są również gospodarstwa z grupy z trwałymi użytkami zielonymi od gospodarstw z grupy bez trwałych użytków zielonych.

Tabela 1. Liczba gospodarstw. Ziemia i jej użytkowanie

Grupa gospodarstw*	Liczba gospodarstw				Wskaźnik bonitacji gleb				Obszar gospodarstwa (w ha UR)				Grunty orne (w % UR)			
	1981	1983	1985	wskaźnik zmian (4-2)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik (16-14)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Według kierunków produkcji																
M	32	20	22	-10	1,65	1,67	1,62	98	10,4	12,2	11,2	108	84	77	72	-12
MT	30	22	17	-13	1,55	1,55	1,53	99	11,8	9,4	7,9	67	87	74	72	-15
TM	33	17	26	- 7	1,58	1,57	1,56	99	11,5	10,8	11,5	100	86	86	79	- 7
T	46	47	66	+20	1,64	1,61	1,65	101	10,5	10,6	10,9	104	90	88	89	- 1
O	3	4	6	+ 3	1,75	1,71	1,70	97	17,0	15,5	14,7	86	84	79	82	- 2
W	14	48	39	+25	1,78	1,69	1,68	94	9,0	11,3	10,4	116	87	84	78	- 9
Według użytków rolnych																
ŁP	63	75	72	+ 9	1,51	1,54	1,51	100	11,6	11,8	11,6	100	79	76	72	- 7
Ł	58	53	68	-10	1,64	1,69	1,69	103	12,3	10,6	10,8	88	87	86	85	- 2
P	11	9	12	- 1	1,73	1,74	1,70	98	7,6	8,4	10,3	135	95	93	92	- 3
B	26	21	24	- 2	1,86	1,80	1,81	97	8,7	9,3	8,5	98	100	100	100	0
Według jakości gleb																
GS	63	83	112	+49	1,52	1,53	1,51	99	10,2	10,4	10,5	102	78	77	77	- 1
GL	95	75	64	-31	1,71	1,73	1,79	103	11,7	11,5	11,1	95	92	90	87	- 5
Ogółem	158	158	176	18	1,63	1,63	1,62	99	11,1	10,9	10,8	97	87	83	81	- 6

*M - gospodarstwa mleczne, MT - gospodarstwa mleczno-trzodowe, TM - gospodarstwa trzodowo-mleczne, T - gospodarstwa trzodowe, O - gospodarstwa owczarskie, W - gospodarstwa wszechstronne, ŁP - gospodarstwa posiadające łąki i pastwiska, Ł - gospodarstwa posiadające łąki, P - gospodarstwa posiadające pastwiska, B - gospodarstwa bez trwałych użytków zielonych, GS - gospodarstwa posiadające gleby słabe, GL - gospodarstwa posiadające gleby lepsze.

Brak zmian jakości gleb w grupach gospodarstw i małe zmiany obszaru użytków rolnych w analizowanych latach (z wyjątkiem gospodarstw mleczno-trzodowych), pozwalają na analizę zmiany wyników produkcyjnych. Jednocześnie jakość gleb, obszary gospodarstw i udział gruntów ornych w użytkach rolnych świadczą o tym, że o wyborze kierunków produkcji decydował człowiek i warunki ekonomiczne zewnętrzne a nie wewnętrzne. W poszczególnych kierunkach poza chowem owiec, zasoby ziemi, jej jakość i udział gruntów ornych w użytkach rolnych są w pierwszym roku badań zbliżone, stąd łatwość zmian kierunków produkcji. Pozwalały na to też zasoby pracy, jej techniczne uzbrojenie oraz wyposażenie w siłę pociągową (tab. 2). Wprawdzie zasoby pracy obniżyły się znacznie w badanym okresie, są jednakże nadal dość wysokie, przy czym wzrósł poziom wyposażenia gospodarstw w siłę pociągową i w środki trwałe.

Dostosowywanie się gospodarstw do warunków produkcji w latach osiemdziesiątych znalazło wyraz zarówno w zmianie kierunków produkcji, jak i w zmianie struktury zasiewów. Gospodarstwa wszystkich kierunków poza mlecznym zwiększyły udział w zasiewach zbóż (tab. 3, kol. 3-6) oraz roślin przemysłowych (kol. 7-10), a zmniejszyły z wyjątkiem gospodarstw mlecznych, udział roślin pastewnych (kol. 11-14). Te ostatnie - gospodarstwa o kierunku mlecznym - zwiększyły w pierwszych latach osiemdziesiątych uprawę pastewnych w miejsce zbóż i przemysłowych, a następnie zmniejszyły do poziomu pierwotnego. Kierunki produkcji w ogóle różnią się w badanym okresie przede wszystkim udziałem w strukturze zasiewów roślin pastewnych. Najwięcej uprawiają je gospodarstwa mleczne i owczarskie, w następnej kolejności mleczno-trzodowe i wszechstronne a najmniej trzodowe i trzodowo-mleczne, co odpowiada kierunkom produkcji.

Badany okres charakteryzuje się systematycznym wzrostem plonów podstawowych ziemiopłodów (czterech zbóż, ziemniaków i buraków cukrowych), średnio w badanych gospodarstwach z 37,6 jednostek zbożowych w pierwszym roku do 39,9 jednostek zbożowych w ostatnim roku badań. Zmalały one jednakże w gospodarstwach trzodowo-mlecznych i przejściowo w mleczno-trzodowych, a wzrosły najwyżej w trzodowych (tab. 3, kol. 15-17) i w gospodarstwach o glebach lepszych. Produkcyjność upraw podstawowych w wysokości około 40 jednostek zbożowych z 1 ha zasiewów można uważać za dobrą jak na warunki Polski środkowo-zachodniej.

Ograniczeniu upraw pastewnych w badanych gospodarstwach, poza mlecznymi, odpowiada zmniejszanie się obsady zwierząt w pierwszych dwóch latach, jednakże w mniejszym stopniu niż upraw pastewnych (tab. 4, kol. 2-5), a następnie wzrost powyżej stanu wyjściowego. Oznacza to poprawę racjonalności gospodarowania, o czym świadczy także wzrost wydajności krów o 16% (kol. 6-9), przy czym najwyższy w gospodarstwach mlecznych (poza owczarskimi z małą liczbą krów), które zwiększyły udział pastewnych w strukturze zasiewów, co oznacza też zmiany w żywieniu krów w tych gospodarstwach. Mimo znacznej poprawy wydajności krów, należy uważać ją jednak jeszcze za niską (średnio dla badanych gospodarstw 3 207 litrów od krowy, a dla gospodarstw mlecznych 3 451 litrów). Zwiększonej

Tabela 2. Zasoby pracy żywej i jej techniczne uzbrojenie. Zasoby siły pociągowej

Grupa* gospodarstw	Liczba pełnozatrudnionych na 100 ha UR			Wskaźnik wzrostu (w %)	Środki trwałe na 1 pełnozatrudnionego w tys.zł w 1985 r.	Liczba jednostek siły pociągowej na 100 ha UR			Wskaźnik wzrostu (w %)
	1981	1983	1985			1981	1983	1985	
					Według kierunków produkcji				
M	31,7	24,4	20,7	65	1 728	32,9	47,0	42,1	128
MT	30,3	30,2	23,4	77	2 190	40,1	31,5	48,3	120
TM	23,0	27,7	20,4	87	2 125	43,5	45,3	56,6	130
T	25,7	25,2	22,5	86	2 382	47,7	55,0	60,4	127
O	22,9	23,1	24,9	109	1 735	43,6	36,8	41,9	96
W	28,3	21,8	23,8	84	1 926	40,8	39,7	50,1	123
					Według użytków rolnych				
ŁP	24,0	22,8	21,3	89	1 915	40,0	40,4	52,7	132
Ł	25,8	24,9	21,4	83	2 272	43,9	50,8	53,7	122
P	32,9	28,6	23,4	71	1 944	36,7	27,4	50,3	137
B	36,2	32,3	29,6	82	2 373	44,6	47,2	57,7	129
					Według jakości gleb				
GS	28,9	27,1	22,1	76	1 892	39,5	43,5	50,3	127
GL	26,4	24,0	22,9	87	2 469	43,6	46,1	58,8	135
Ogółem	27,4	25,0	22,4	82	2 114	41,7	44,6	53,5	128

*Objaśnienia jak w tabeli 1.

Tabela 3. Struktura zasiewów (w %) i plony podstawowych ziemiopłodów (4 zbóż, ziemniaków i buraków cukrowych) w jednostkach zbożowych

Grupa*	Ogółem	W tym (w %)											Plon z 1 ha powierzchni zasiewów w jednostkach zbożowych			
		zbożowe				przemysłowe				pastewne						
		1981	1983	1985	Wskaźnik zmian (5-3)	1981	1983	1985	Wskaźnik zmian (9-7)	1981	1983	1985	Wskaźnik zmian (13-11)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Według kierunków produkcji																	
M	100	53	50	51	- 2	9	6	6	- 3	27	31	27	0	36,1	36,0	36,6	101
MT	100	55	62	61	6	8	5	7	- 1	21	12	14	- 7	40,3	32,9	38,7	96
TM	100	59	61	61	2	7	9	9	2	18	9	13	- 5	44,0	42,0	38,6	88
T	100	63	64	62	- 1	3	6	10	7	12	8	14	- 2	32,6	41,3	40,6	125
O	100	38	57	60	22	2	10	10	8	36	21	16	-20	36,2	34,1	39,1	108
W	100	54	61	61	7	10	11	10	0	20	10	15	- 5	38,0	37,8	41,9	110
Według użytków rolnych																	
ŁP	100	59	62	64	5	4	6	6	2	18	13	14	- 4	32,8	33,5	34,1	104
Ł	100	58	61	61	3	8	8	10	2	16	10	16	0	39,6	42,8	42,6	107
P	100	52	60	55	3	8	6	9	1	25	11	23	- 2	37,9	38,1	45,6	120
B	100	56	58	54	- 2	8	11	17	9	19	14	15	- 4	43,9	45,7	49,0	112
Według jakości gleb																	
GS	100	61	62	64	3	1	3	4	3	17	13	15	- 2	33,9	31,9	33,9	0
GL	100	54	60	55	1	10	14	16	6	20	11	17	- 3	40,0	44,1	49,9	125
Ogółem	100	57	61	60	4	6	8	9	3	19	12	16	- 3	37,6	38,3	39,9	106

*Objaśnienia jak w tabeli 1.

Tabela 4. Obsada inwentarza i produkcja zwierzęca

Grupa gospodarstw*	Obsada inwentarza (w SD/100 ha UR)				Produkcja mleka (w l od krowy w roku)				Żywiec bydlęcy (w kg/ha UR)				Żywiec trzodowy (w kg/ha UR)				
	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	1/	
Według kierunków produkcji																	
M	110	103	109	99	2893	3476	3451	119	234	136	152	65	90	79	66	73	
MT	91	93	100	110	2611	3112	3497	134	186	106	124	67	250	150	163	65	
TM	93	101	101	109	2632	3063	3341	127	91	127	125	137	332	252	249	75	
T	90	83	95	106	2818	2937	2876	106	107	68	74	69	902	453	486	54	
O	94	92	100	106	2657	3557	3522	133	81	65	48	59	65	87	138	212	
W	102	83	100	98	2938	2913	3152	107	143	110	132	93	189	137	160	85	
Według użytków rolnych																	
ŁP	95	88	97	102	2645	2955	3119	118	156	105	114	73	384	193	200	52	
Ł	100	88	101	101	2790	3243	3281	118	144	101	109	76	389	278	340	87	
P	95	78	95	101	2672	2665	3184	119	201	80	88	44	422	176	281	67	
B	90	99	105	117	2872	3080	3292	115	114	89	81	71	525	327	431	82	
Według jakości gleb																	
GS	92	88	92	100	2628	3010	3079	117	129	99	99	76	420	213	240	57	
GL	99	91	111	112	2853	3097	3297	116	153	103	121	78	412	264	357	87	
Ogółem	96	89	99	103	2763	3051	3207	116	147	101	107	76	415	236	284	68	

*Objaśnienia jak w tabeli 1.

produkcji mleka towarzyszy zmniejszanie się produkcji żywca bydlęcego ogółem średnio o 24% (kol. 10-13), przy największym w gospodarstwach owczarskich, mlecznych i mleczno-trzodowych, a tylko wzroście o 37% w trzodowo-mlecznych. Zmalała też produkcja żywca wieprzowego o 32% (kol. 14-16), przy czym najbardziej w gospodarstwach o kierunku trzodowym, bo aż o 46%. Te ostatnie ograniczyły skalę produkcji do własnych możliwości paszowych, tj. do pasz własnych uzupełnianych koncentratami z zakupu, podczas gdy w latach siedemdziesiątych produkowały głównie na paszach zakupionych, stąd taką wysoką miały produkcyjność jeszcze w roku 1981. Powiększyły natomiast produkcję żywca wieprzowego gospodarstwa owczarskie, co częściowo związane jest z naturalizacją spożycia wsi. Analizując szczegółowo poszczególne gospodarstwa w ramach kierunków produkcji, przewagę w produkcji bydlęcej i trzodowej mają obecnie gospodarstwa o lepszych glebach (podgrupa GL) uprawiające buraki cukrowe, podczas gdy w pierwszych latach osiemdziesiątych w produkcyjności trzody przodowały gospodarstwa o słabszych glebach, uprawiające ziemniaki (podgrupa GS), a w produkcyjności bydła - gospodarstwa o lepszych glebach (podgrupa GL), uprawiające buraki cukrowe.

Zmiany w strukturze zasiewów i obsadzie zwierząt są powiązane z powierzchnią uprawy pasz. Można uważać, że zaistniałe warunki produkcji zmusiły gospodarstwa do bardziej racjonalnego gospodarowania paszami. Zmalała przeto powierzchnia uprawy pasz (bez spasanych zbóż) w przeliczeniu na sztukę żywieniową (SŻ) ogólnie do 0,41 ha (tab. 5, kol. 2-5) przy wzroście obsady zwierząt, jednakże nie we wszystkich kierunkach. W gospodarstwach mlecznych i mleczno-trzodowych powierzchnia uprawy pasz w przeliczeniu na sztukę żywieniową wzrosła (porównaj zmiany w strukturze zasiewów). Zmieniła się też korzystnie struktura powierzchni upraw pasz ze względu na "miejsce produkcji pasz". Wzrósł w niej udział trwałych użytków zielonych (kol. 6-9), a zmalał udział gruntów ornych (kol. 10-13). Mogła przez to wzrosnąć powierzchnia roślin towarowych a zwłaszcza zbóż. Zmniejszyły powierzchnię uprawy pasz na gruntach ornych głównie gospodarstwa owczarskie, tylko z pastwiskami i gospodarstwa bez użytków zielonych oraz gospodarstwa z podgrupy o lepszych glebach.

Z roślin paszowych na gruntach ornych uległ zmniejszeniu obszar roślin okopowych i motylkowych, przy zachowaniu charakterystycznej struktury tych roślin dla każdego wyodrębnionego kierunku produkcji. W gospodarstwach trzodowych i trzodowo-mlecznych, chociaż uległy zmniejszeniu, nadal dominują ziemniaki (19-20%), w mlecznych i owczarskich motylkowe z trawami, zaś w pozostałych, wszechstronnych i dwukierunkowych mleczno-trzodowych nie ma wyraźnych tendencji. Zmniejszenie w strukturze uprawy pasz na gruntach ornych udziału roślin motylkowych z trawami uważać należy za zjawisko niekorzystne.

Zmiany w organizacji gospodarstw, a zwłaszcza w produkcji pasz i żywieniu zwierząt spowodowane zmianą zewnętrznych warunków ekonomicznych (zmianą cen, szczególnie na środki produkcji) znalazły wyraz we wzroście nakładów materiałowych o około 155% (tab. 6, kol. 2-5). Nadal

Tabela 5. Powierzchnia paszowa i jej struktura

Gru*-pa gospo-darstw	Powierzchnia paszowa w ha/SŻ				W tym: (w %)											
					trwałe użytki zielone			grunty orne				powierzchnia dodatkowa				
	1981	1983	1985	wskaź-nik wzros-tu (w %)	1981	1983	1985	wskaź-nik zmian (8-6)	1981	1983	1985	wskaź-nik zmian (12-10)	1981	1983	1985	wskaź-nik zmian (16-14)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12	14	15	16	17
					Według kierunków produkcji											
M	0,42	0,56	0,54	129	32	36	49	17	58	44	43	-15	10	20	8	-2
MT	0,41	0,46	0,53	144	31	50	52	21	54	34	35	-19	15	16	13	-2
TM	0,50	0,33	0,44	88	23	32	46	23	55	39	42	-13	22	29	12	-10
T	0,35	0,31	0,34	97	28	30	29	1	54	40	55	1	18	30	16	-2
O	0,31	0,30	0,26	84	31	42	44	13	66	37	40	-26	3	21	16	13
W	0,40	0,39	0,46	115	30	39	45	15	55	34	38	-17	15	26	17	2
					Według użytków rolnych											
ŁP	0,48	0,47	0,50	104	40	46	55	15	45	33	35	-10	15	21	10	-5
Ł	0,39	0,34	0,37	95	34	34	34	0	51	39	50	- 1	15	27	16	1
P	0,46	0,36	0,40	87	12	18	16	4	74	49	63	-11	14	33	21	7
B	0,30	0,27	0,22	73	0	0	0	0	75	62	76	1	25	38	24	-1
					Według jakości gleb											
GS	0,51	0,47	0,47	92	43	42	48	5	46	37	42	- 4	11	21	10	- 1
GL	0,37	0,33	0,32	86	20	26	28	8	59	43	51	- 8	21	31	21	0
Ogó-łem	0,42	0,39	0,41	98	28	37	41	13	55	38	45	-10	17	25	14	- 3

*Objaśnienia jak w tabeli 1.

Tabela 6. Intensywność i efektywność produkcji

Grupa gospodarstw*	Nakłady materiałowe (w tys.zł/ha UR)				Produkcja końcowa brutto (w tys.zł/ha UR)				Produkcja czysta (w tys.zł/ha UR)				Produkcja czysta do nakładów materiałowych (w %)			
	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik zmian (16-14)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
						Według kierunków produkcji										
M	33,2	65,0	83,7	252	61,4	87,8	111,4	181	48,6	56,9	73,8	152	146	88	88	58
MT	32,8	65,6	83,6	255	55,0	83,6	114,2	208	43,0	51,5	74,3	173	131	78	89	42
TM	38,8	80,0	91,9	235	63,3	105,6	123,3	195	49,5	68,2	82,6	167	128	84	91	37
T	45,8	89,5	111,3	243	73,8	95,7	149,9	203	54,0	67,2	93,1	172	118	75	84	34
O	42,1	66,8	114,1	271	57,5	79,0	150,5	199	40,2	44,8	80,1	199	95	67	70	25
W	33,3	64,0	86,4	259	56,1	84,7	121,4	216	48,4	53,3	76,1	157	145	83	88	57
						Według użytków rolnych										
ŁP	35,9	65,1	84,0	234	58,1	80,7	105,9	182	45,8	50,7	68,7	150	128	78	82	46
Ł	39,6	82,8	105,1	265	63,3	95,0	148,2	234	48,6	66,8	91,3	188	128	81	87	41
P	34,3	66,8	107,2	312	68,2	79,8	149,0	218	53,4	55,4	91,3	171	156	83	85	71
B	39,9	89,5	117,9	295	75,6	114,2	171,0	226	56,4	77,6	109,7	195	141	87	93	48
						Według jakości gleb										
GS	37,0	70,1	88,7	240	57,9	79,8	112,6	194	44,8	51,2	70,0	156	121	73	79	42
GL	38,9	78,1	111,6	286	67,4	102,0	164,2	244	51,9	67,8	105,4	203	133	87	94	39
Ogółem	38,1	73,8	97,3	255	63,6	90,3	132,2	208	49,1	59,0	83,3	170	129	80	86	43

*Objaśnienia jak w tabeli 1.

najbardziej intensywnymi gospodarstwami są gospodarstwa trzodowe (111,3 tys. zł na 1 ha UR), a także owczarskie. Intensywność gospodarstw pozostałych kierunków wyrównała się i kształtuje się w ostatnim roku badań na poziomie powyżej 80 tys. zł na 1 ha UR.

Wzrostowi nakładów materiałowych w badanych latach nie odpowiada proporcjonalny wzrost produkcji. Przy wzroście nakładów o 155% produkcja końcowa wzrosła średnio tylko o około 108% (kol. 6-9), a czysta o 70% (kol. 10-13). Oznacza to, że wzrost cen na produkty nabywane przez gospodarstwa był znacznie wyższy niż na produkty rolnicze sprzedawane. Najwyższą produkcję czystą uzyskiwały gospodarstwa trzodowe i trzodowo-mleczne, w których produkcja czysta w ostatnim roku badań wynosiła 82,6-93,1 tys. zł na 1 ha UR i wzrosła o 67-72%. Począwszy więc od roku 1981 zmalała efektywność gospodarowania mierzona stosunkiem produkcji czystej do nakładów materiałowych w procentach z 129 do 86, tj. obniżyła się o 43% (kol. 15-17). W największym stopniu zmniejszyła się efektywność gospodarowania w gospodarstwach mlecznych i wszechstronnych, które w roku 1981 charakteryzowały się najwyższym stosunkiem produkcji czystej do nakładów - 146%. Nie uzasadniona ekonomicznie była więc zmiana gospodarstw mleczno-trzodowych i mlecznych na gospodarstwa wszechstronne, bowiem te ostatnie nie uzyskiwały wyraźnie wyższego dochodu rolniczego z 1 ha ziemi (kol. 9-12).

Przyszłość gospodarstw indywidualnych nie kształtuje się zbyt pomyślnie (tab. 7), o czym świadczy poziom dochodów, spożycia i akumulacji. Spożycie wzrosło bowiem w badanym okresie średnio o około 166% (tab. 7, kol. 10-13), tj. więcej niż nakłady materiałowe - o 155% (tab. 6, kol. 2-5) i wyniosło w 1985 roku 54,3 tys. zł na 1 ha UR, co świadczy o wyższym wzroście kosztów utrzymania rodzin chłopskich niż kosztów produkcji w ich gospodarstwach. Przy mniejszym tempie wzrostu dochodu rolniczego a większym tempie spożycia maleje w gospodarstwach akumulacja z 28,4 tys. zł na 1 ha UR w roku 1981 do 24,9 tys. zł w roku 1985, tj. o 22%. Przy takim zmniejszeniu się akumulacji i wzroście nakładów na produkcję rolniczą, oznacza to brak możliwości nie tylko reprodukcji rozszerzonej ale i prostej, a przy utrzymaniu się tej tendencji, gospodarstwom w najbliższej przyszłości grozi dekapitalizacja. W najlepszej sytuacji pozostają jeszcze gospodarstwa trzodowe oraz gospodarstwa dysponujące dobrymi glebami (tab. 7, kol. 16-17).

Szczególnie niepomyślne prognozy przy takiej tendencji dotyczą gospodarstw ze znacznym udziałem w użytkach rolnych trwałych użytków zielonych (TUZ). Efektywność ich gospodarowania kształtuje się bowiem w 61,9% w stosunku do gospodarstw bez trwałych użytków zielonych (dochód rolniczy odpowiednio 59,3 tys. zł na 1 ha UR i 95,8 tys. zł na 1 ha UR, a na 1 pełnozatrudnionego 278,4 tys. zł i 323,5 tys. zł). W niekorzystnej sytuacji znalazły się też gospodarstwa zaliczone do podgrupy GS, uprawiające ziemniaki. Ich efektywność w stosunku do podgrupy GL, uprawiających buraki cukrowe kształtuje się w roku 1985 odpowiednio niżej w dochodzie rolniczym o 35,5%, w spożyciu o 11,2% a akumulacji o 45,7%.

Tabela 7. Dochód i jego podział

Grupa* gospodarstw	Dochód rolniczy (w tys.zł/ha UR)				Dochód osobisty (w tys.zł/ha UR)				Spożycie (w tys.zł/ha UR)				Akumulacja (w tys.zł/ha UR)			
	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)	1981	1983	1985	wskaźnik wzrostu (w %)
1	2	3	4	6	5	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Według kierunku produkcji																
M	45,8	50,0	59,9	131	48,7	56,0	68,7	140	19,1	38,4	46,3	242	29,6	14,2	16,8	57
MT	39,9	45,4	65,9	165	41,2	56,4	85,9	208	17,1	41,7	60,6	354	21,4	9,2	13,5	63
TM	45,6	60,7	70,3	154	48,2	69,7	79,9	166	20,2	47,7	50,7	251	28,0	13,8	19,5	70
T	49,9	60,2	83,5	167	53,4	69,9	101,4	190	22,7	40,7	57,2	252	30,7	23,1	37,9	123
O	36,1	38,9	67,1	186	38,1	41,7	75,8	199	19,8	33,7	55,1	278	16,5	6,3	14,6	88
W	45,3	48,4	64,8	143	49,3	52,6	78,6	159	16,9	37,2	54,7	324	26,5	10,6	17,0	64
Według użytków rolnych																
ŁP	43,4	44,0	59,3	137	46,2	51,0	70,5	153	20,0	36,1	47,6	238	25,1	10,3	18,1	72
Ł	45,8	60,3	78,4	171	47,8	68,2	96,0	201	19,2	43,8	56,7	295	25,4	20,6	31,9	126
P	44,6	48,3	85,1	191	52,1	60,0	93,1	179	20,8	45,0	61,3	295	28,9	8,6	25,4	88
B	49,8	68,9	95,8	192	53,8	74,7	114,3	212	24,2	44,0	69,4	287	29,6	18,8	27,6	93
Według jakości gleb																
GS	40,2	45,6	60,3	150	45,4	53,2	75,5	166	21,0	38,0	51,9	247	22,7	10,8	16,9	74
GL	49,2	60,8	92,0	187	50,4	68,4	104,9	208	20,0	42,7	58,4	292	28,4	19,2	38,1	134
Ogółem	45,6	52,8	72,3	159	48,4	60,4	86,5	179	20,4	40,2	54,3	266	28,4	14,8	24,9	88

*Objaśnienia jak w tabeli 1.

Jeden pełnozatrudniony w roku 1985 w tej podgrupie gospodarstw uzyskał tylko 272,8 tys. zł dochodu rolniczego, podczas gdy w podgrupie GL 401,7 tys. zł. Gospodarstwa podgrupy GS w ostatnim roku badań stanowiły 63,6%.

Podsumowując można lapidarnie powiedzieć, że "zielone światło" rolnictwu indywidualnemu, produkującemu podstawowe produkty rolnicze, zgasło zaraz po jego zapaleniu się w roku 1981 i jeżeli nie zostanie ponownie faktycznie zapalone nie należy się spodziewać dużego wzrostu produkcji rolniczej i poprawy zaopatrzenia w produkty rolnicze.

Zakończenie

Na podstawie omawianych wyników można stwierdzić, że zaistniałe warunki produkcji w latach osiemdziesiątych spowodowały zmiany w kierunkach produkcji gospodarstw indywidualnych. Zmalała liczba gospodarstw specjalizujących się w określonych kierunkach produkcji, zwłaszcza mlecznych i mleczno-trzodowych, zlikwidowane zostały gospodarstwa bydlęce opasowe a wzrosła liczba gospodarstw zwierzęcych wszechstronnych, podczas gdy utrzymały się gospodarstwa specjalizujące się w chowie trzody chlewnej i owiec. Zmniejszyła się jednocześnie intensywność organizacji i skala produkcji zwierzęcej, obsada zwierząt dostosowana została do możliwości produkcyjnych pasz własnych w gospodarstwach, zwiększyło się organiczne powiązanie działów i gałęzi gospodarstw, poprawiła się ekonomika produkcji i spasania pasz, poprawiła się wydajność zwierząt. Nie znalazło to jednak wyrazu we wzroście efektywności gospodarowania. Efektywność ta od roku 1981 pogarsza się, produkcja w ujęciu wartościowym wzrasta wolniej niż nakłady, przeto w mniejszym jeszcze stopniu wzrasta dochód rolniczy i pogarsza się stosunek dochodu rolniczego do nakładów. Jednocześnie spożycie wzrasta w wyższym tempie niż nakłady materiałowe na produkcję, powodując zmniejszenie się akumulacji. Dotyczy to głównie gospodarstw zwierzęcych mlecznych i mleczno-trzodowych oraz wszechstronnych, które okazały się najmniej efektywne. Na podstawie tych stwierdzeń można wysunąć następujące wnioski pod adresem polityki gospodarczej, a mianowicie należy:

- doskonalić przy pomocy służby rolnej organizację gospodarstw rodzinnych w kierunku rozszerzenia i zintensyfikowania stosownie do warunków wewnętrznych gospodarstw określonych gałęzi produkcji przy utrzymaniu organicznego charakteru gospodarstw i pełnym wykorzystaniu będących w ich dyspozycji czynników produkcji;
- umożliwić gospodarstwom rodzinnym pełne zaopatrzenie w środki do produkcji rolniczej;
- zrewidować politykę cen na środki do produkcji rolniczej i produkty rolnicze w celu stworzenia gospodarstwom warunków do reprodukcji rozszerzonej;
- zapewnić dopływ do gospodarstw kredytów, umożliwiających rozwój produkcji rolniczej wobec zmniejszania się akumulacji;

BIBLIOTEKA AE w Poznaniu

- stworzyć warunki przepływu ziemi wśród i do gospodarstw chłopskich w celu zwiększenia ich obszaru wobec dużych zasobów pracy żywej i siły pociągowej.

Niniejsze badanie nie jest wyczerpujące i przedstawione wyniki oraz wnioski w pełni odnoszą się tylko do gospodarstw badanych. Niemniej wskazują one, że polityka gospodarcza w obecnej pięciolatce powinna ulec poprawie, w szczególności wobec gospodarstw indywidualnych. Nie wiadomo bowiem czy zarysowujące się ujemne tendencje nie pogłębiły się w ostatnich latach, czy też w wyniku ostatnich korekt cen zostały zahamowane.

Ze względu jednak, że informacje Głównego Urzędu Statystycznego podawane w prasie gospodarczej i rocznikach statystycznych nie wskazują na wyraźną poprawę w ostatnich latach w zakresie stanu zwierząt i ich wydajności przy dalszym szybszym wzroście cen na środki do produkcji rolniczej (ceny umowne) niż cen produktów rolniczych (ceny urzędowe), należy przypuszczać, że tendencje te pogłębiły się, przeto polityka gospodarcza wobec wsi powinna ulec radykalnej poprawie.